

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen

en van het internationaal studiekomitee voor ommevangsreuzen

Redactie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegenstraat 15, B-9620 Zottegem

Redaktieleden : Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B-9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

INHOUD

Prijs : 75 F

Karel De Decker. - Twaalf jaar kartoanisme	42
Dr. L. Gelber. - Janneke en Mieke, Bijdrage tot een Vlaams toversprookje	53
Cl. V. Trefois. - Maskers en kommandostaven	63
A. G. Homblé. - Dorpsvroedvrouw gehuldigd te Munte	69

BOEKBESPREKING

J. GHYSENS, K. BAERT, Fr. WAUTERS, F. SINGELIJN. Aalst karnaval. - R. van der Linden	76
J. P. LIPPINOIS. Nederlandse Volkskundige Bibliografie, Deel XXII. - R. van der Linden	77
R. GOOSSENS. Nederlandse Volkskundige Bibliografie, Deel XXIII. - R. van der Linden	78
M. FIELDER. Plant Medicine and Folklore. - A.G. Homblé	79
L. DE SMET. Bijdrage tot de geschiedenis van de gemeente Balegem, Deel I. - R. van der Linden	79

VLAANDEREN EN DE WERELD

Brieven uit Amerika voor Geel. - R. van der Linden	80
--	----

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent, het Stadsbestuur van Gent en het
Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

TWAALF JAAR KARTOENISME

INLEIDING

Wanneer men de kartoendale oogst van jaren terug overloopt, dan wordt men vaak getroffen door de eigenaardigste dingen.

Men ziet in die waaier vergeeld geworden, maar desondanks zo spits gebleven «gedachtengroepjes» een volk opmarsjeren. Men ziet «de derde journalist», zoals men de kartoenist wel eens durft noemen, op een verhelderend kritische manier zijn eigen persoonlijke pen hanteren. En men ziet dat alles langzaam aan anders wordt... Met ergens op de achtergrond de vervaagde prikjes omtrent het begin van het vlieg-tuigkappen dat hopelijk (zeer binnenkort!) tot het verleden zal behoren...

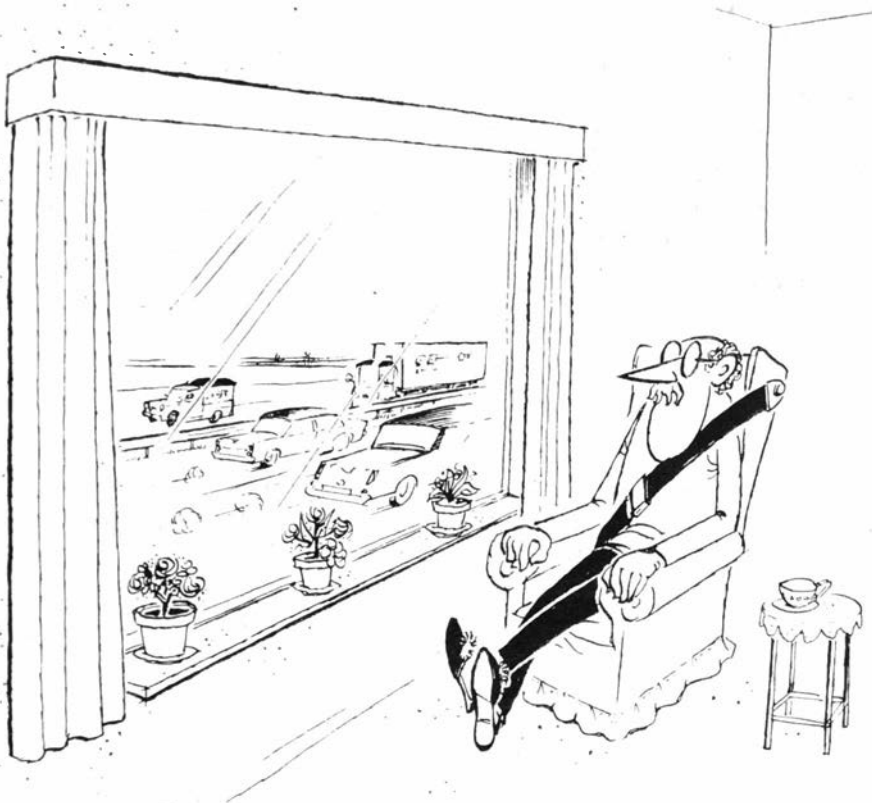
Ergens tekent de kartoenist op de meest «heemverbonden» manier die men zich inbeelden kan, ZIJN TIJD en ZIJN WERELD. Helder spontaan, universeel te begrijpen...

Op vraag van de goede vriend Renaat van der Linden heb ik deze kartoendale «vogelvlucht» samengesteld, met telkens het aksent op de meest typische, zeer tijdgebonden elementen, die van de kartoenkunst zo'n volkse kunst hebben gemaakt. Trouwens, wie zei daar weer dat zelfs de «autogordel» geschiedenis zal maken?

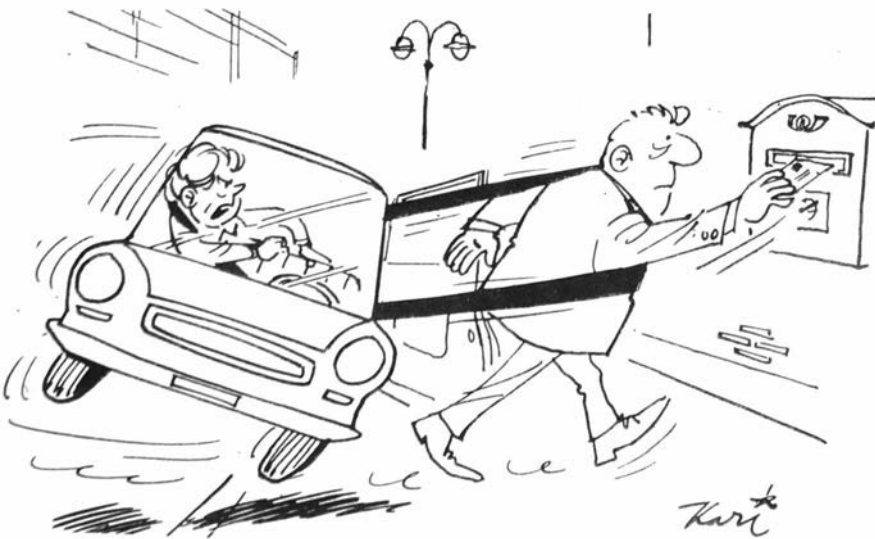
De bij dit overzicht afgedrukte kartoens die op speelse manier het geheel verluchten, zijn misschien vandaag alledaags, al weten wij dat ze later in staat zullen zijn om een bijdrage over het vervoer en het verkeer (niet over het verkeren!) te illustreren!

Ondertussen gaan wij van start op onze vluchtige tocht door 12 jàar kartoenisme... Zet je gemakkelijk. Al maak je toch best... je gordel vast!

MILITAIR KARTOENISME. - Humor kan zelfs wortel schieten in de Militaire School. Getuigen daarvan waren de tijdens de novemberdagen van 1965, in de bar van de Applikatieschool te Brussel te kijk gestelde kartoendale dingetjes van Ejé. En of er gelachen werd! Die Ejé, in feite Eddie Vermeulen, is een twintigjarige grappig Roskammende Kuurnenaar, die zich in zijn kartoens steeds aan de kant der verdrukten zet (november 1965).

Davidson's Kartoeneboek 7, Knokke-Heist 1973

Touring-Wegenhulp, XXVII, nr 14, 22-7-75

KARTOENS VERVANGEN PIN-UPS. - «Soldier», de officiële Britse legerkrant, beleefde begin januari een kwade dag. Het zat hem inderdaad zo, dat de pin-ups die meer dan twintig jaar lang de tommies verleidelijk hadden toegelachen, voor immer (en altijd?) waren geweed om door kartoens te worden vervangen.

Soldier heeft een oplage van zestigduizend exemplaren, die verspreid worden in elke plaats ter wereld waar zich Britse soldaten bevinden (januari 1966).

HE! - Wegens majesteitsschennis - door middel van kartoens! - werd in Nederland drie maanden onvoorwaardelijke gevangenisstraf geëist! De verdachte - aldus U.P.I.-bericht - was een 26-jarige politieke tekenaar uit Amsterdam, die het in september 1966 aandurfde, in hetprovo-kartoensblad «God, Nederland en Oranje», de koningin er nogal «erg» van langs te geven. Hij had haar afgebeeld achter een raam, waaraan een kaartje hing, waarop 5.200.000 gulden stond, aldus de dagvaarding... Verdachte ontkende de tekening te hebben gemaakt.

Uit pure bescheidenheid, menen wij zo!... (maart 1968)

L'ENRAGE. - Het Franse revolutionaire kijkboek «l'Enragé», dat tijdens de fameuze meidagen 1968 in elkaar werd getekend door zeer vinnige Franse kartoentisten Siné, Roland Topor Wolinski, Cabu en Willem van Malsen, kreeg direkt bij verschijnen de goedkeuring van het (Franse) studentenpubliek. Telkens een nummer van dit satirische blad verscheen, kreeg men een brede kijk op heel wat honende anti-gaullistische en anti-fascistische prenten, die speels en puntig waren... Kwam daarbij een sprekende «aanplakbrief», die telkens op de laatste pagina werd afgedrukt en die even nadien te kijk hing in het hele Quartier, aan bomen, op autoruiten, terrassen en metro-plattegronden. De eerste oplage van het eerste nummer werd op dertigduizend exemplaren gedrukt. Het was binnen de twee dagen uitverkocht! (mei 1963).

VERBODEN PRENTJES. - In juni 1968 kwam een van Amerika's meest geliefde katoenreeksen, «Pogo», in het nieuws, toen een aantal kranten weigerden de dagelijkse prenten op te nemen, omdat daarin zeer duidelijk een aantal presidentskandidaten op de voorgrond kwamen. Walt Kelly, de tekenaar van deze suksesstrips, zag zich aldus genoodzaakt de protesterende kranten aparte tekeningen - zonder de «presidentskandidaten» - aan te bieden... (juli 1968)

De grote wereldkuis door een Russisch kartoenist

HE! - Wanneer je uit Heist een doodsbrief krijgt, is het wel mogelijk dat er naast de poststempel een ekstra-stempeltje staat, met de gekende mannetjes die schokken van 't lachen. Elke brief die uit Heist vertrekt, krijgt meestal zo'n stempel. Ook al is de kombinaie niet altijd even gelukkig. Wat door gemeenteraadslid De Corte werd aangetoond aan de hand van «door-slaggevende» bewijzen.

Stel je voor, dat op doodsbrieven uit Heist verstuurd, poststempeltjes stonden met de melding : «Vier met ons Carnaval !». En ook :»Gezond als een vis, met zeevis !». Als je 't mij vraagt : ze hebben wel zin voor humor in Heist ! (mei 1969).

KARTOEN TE KARAKTERISTIEK. - De voormalige minister van Buitenlandse Zaken van Groot-Brittannië, George Brown, is weer eens in opspraak geweest. Tijdens een diner dat de Vereniging van Kartoenisten hem aanbood (Hé, die is er in Vlaanderen nog niet !), uitte hij zijn misnoegen over de wijze waarop de heren hem altijd afbeeldden : klein, korpulent en met een drank-neus. Hij wond zich dermate op dat hij van de dinertafel opstond en tegen de desastreuze aanbieding van een levensgroot kartoen aanliep !

Foei, mijnheer de minister. In Vlaanderen vragen de ministers om kartoenaal gehekelde te worden. Kwestie van populariteit ... (juni 1969).

KARTOENIST WERD VLIEGTUIGKAPER. - Eén uur lang heeft de 35-jarige Amerikaanse kartoenist Don Irwin een Boeing 707 van de TWA in handen gehad. De man gaf de gezagvoerder te kennen dat hij gewapend was en dat de kapitein de machine door moest vliegen naar het niet nabije Noord-Korea. De meevliegende partikuliere vrijheidsagent Robert de Nisco schoot tijdens de vlucht de kaper neer. Deze is, zwaar gewond, na landing in San Francisco, naar een ziekenhuis overgebracht. Het is niet bekend of hij kartoens bij zich had...(september 1970)

LEEUW MET SIGARET. - De Italiaanse sigarettenindustrie die volledig in handen is van een strak staatsmonopolie, heeft in 1971 een nieuwe sigaret gedraaid. Tijdens een drink en voorstelling van dit «gerolde» produkt, kwam de attractie via 32 kartoens, die handelden over het thema «leeuw met sigaret» (oktober 1971)

SPOTPRENT KRENKTE DE OVERHEID. - De Spaanse overheid stelde een onderzoek in naar aanleiding van een spotprent die verschenen was in het monarchistische blad ABC en die beledigend zou zijn voor de Spaanse grondwet.

De gewraakte tekening van de hand van Mingote, een bekend Spaans kartoenist, stelde de Spaanse kaderwetten voor in de vorm van een reusachtige, uiterst ingewikkelde machine die niet werken kon, doordat men de aansluiting op het elektrisch net vergat. Vlak naast de machine stond echter een arbeider luidskeels te wijzen op dit klein detail. Of de elektrische aansluiting ondertussen tot stand kwam, hebben wij nergens gelezen (juni 1972).

KARTOEN-CIRCUS. - In 1971 kwam de film «Katoen-Circus» op de markt. Met ondermeer bijdragen van Picha - de hoofdfiguur in deze documentaire... - Topor, Wolinski, Feiffer, Joke en Gal... De filmkritiek was weinig lovend over deze rolprent.

«Als u de moed hebt een uur verveling uit te zitten, kunt u het volgend uur, in dezelfde zaal, genieten van een juweel van een oude Buster Keaton...» schreef De Standaard in dit verband.

Wie zei daar weer, dat de schoenmaker best bij zijn leest blijft ? (juli 1972).

GEKNIPTE KARTOENS. - Even nadat Pieter Bruegel, alias Eugeen van den Broeck, in de Schouwpijp te Willebroek Karel De Deckers «Slalom van de Vlaamse humor» had ingeleid tijdens een vernissage op straat, kregen

Hoe durf je?...Hoe durven jullie zich gedragen als IK ?

Tekening van Cummings, Daily Express

kartoens liefhebbers kans te over om kennis te maken met de eerste geknipte kartoens ter wereld.

Eugeen van den Broeck heeft op die dag de wereld van de Vlaamse kartoens op stelten gezet. Met het eenvoudige verhaal van de in zijn hemd gezette Vlaamse leeuw. Met elf gebelgde dieren die elk hun eigen weg wisten te gaan. Met een serie naief eenvoudige, maar toch zo glashelder met de schaar uit zwarte, gele en rode papiertjes geknipte kartoens. Dit nieuw aspekt in deze zo fascinerende kunst is revelerend voor Vlaanderen (november 1972).

LANGSTE KARTOEN TER WERELD. - In de herberg «De Hertog van Brabant» tekende HugoKE in januari 1973, in één uur drieëndertig minuten en zeventien sekonden, de langste kartoens ter wereld, zijnde een 22 meter 67 cm. lange tekening die Manneken Pis als onderwerp had.

In september 1973 klopte Luk Cooke dit wereldrecord met een nog langere kartoen, te weten 25 meter 58 cm, die hij in één uur en zeventien minuten had getekend. Onderwerp was de «RTT-Affaire»...

In november 1973 kwam Punt te Ruisbroek aan de Rupel op de proppen met en kartoen van 30 meter 90 cm. die hij in één uur veertig minuten bij elkaar had weten te tekenen. Als onderwerp had Punt's werelds milieuverontreinigende dingen in de breedte uitgestald !

KLEINSTE KARTOEN. - Tijdens het Tiende Salon van de Vlaamse humor dat bij de VTB te Antwerpen van start ging, kwam ondermeer HugoKE's poging om de langste kartoen ter wereld te tekenen uitvoerig ter sprake.

Wat voor kartoenist Roer uit Tessenderlo de aanleiding was om de «kleinste kartoen ter wereld» te tekenen. Een minuskuul gevalletje dat in Beknopt Verslag van de Standaardgroep van 10 januari 1973 werd afgedrukt.

ZANDKARTOEN. - In juni 1973 tijdens de Jubelfeesten omtrent het 100-jarig bestaan van de Zandtapijten te Hekelgem, werd de eerste zandkartoen ter wereld bij elkaar gestrooid door de zandkunstenaar Roger De Boeck naar een tekening van Pil.

MENEERKE PEETERS 5000 ! - De merkwaardige stripfiguur die Vlaanderen kent en die aan het brein ontsproot van Joë Pil Meulepas, beleefde op 20 september 1974 haar 5000^e dag ! Het Beknopt Verslag van de Standaardgroep had er prijs op gesteld deze blijde gebeurtenis nu eens niet in de verf te zetten door een uitgebreid verhaal over de «vader» en held te vertellen. Wel kwam men op de idee om Pils kollega's zo'n Meneerke te laten tekenen. Wat zij ook deden en wat resulteerde in de gelukkige vondsten van Marc Sleen, Alidor, Steven, GoT en Leo Fabri. Met tenslotte nog een verassend Meneerke van de vrouwelijke kartoeniste Dree. De klap op de vuurpijl kwam toen de maandag na dit blijde verschijnen Pils Meneerke Peeters in de bloemetjes werd gezet in het Marcel Peeters-Centrum te Antwerpen naar aanleiding van de Dag Dokter-Kartoenaal... Al bleek nadien dat Peeters en Peeters écht geen familie waren... (september 1974)

BIERKARTOENALE. - Toen op donderdag 1 mei 1975 in de late namiddag het Willebroekse Brouwerijmuseum haast helemaal was volgelopen, was iedereen het er over eens, dat de allereerste Bierkartoenaal in Vlaanderen de zoveelste voltreffer was geworden. Een voltreffer waarvoor zowel het Willebroeks Brouwerijmuseum als de Heemkundige Kring van het Vaartland zich hadden ingezet. De inrichters hadden op een vijftigtal kartoeten gerekend. Zij mochten er 167 tegen de wand hangen. Zij hoopten op een tiental deelnemers. Zij kregen er veertig aan boord.

Het publiek mocht via 552 kiezers die de aangeboden keuzekans met graagte hadden aangegrepen, zijn stem uitbrengen op de beste kartoeten. Een dankbare opdracht, al bewees het jurerende publiek niet helemaal kunstminnend te zijn bij de beoordeling, want het had de zeer fraaie tekening van Lea De Troyer voorrang gegeven op de zeer geestige kartoeten van Herman Somers die later een «Haes» door Vlaanderens kartoetenale kontreien zou vliegen.

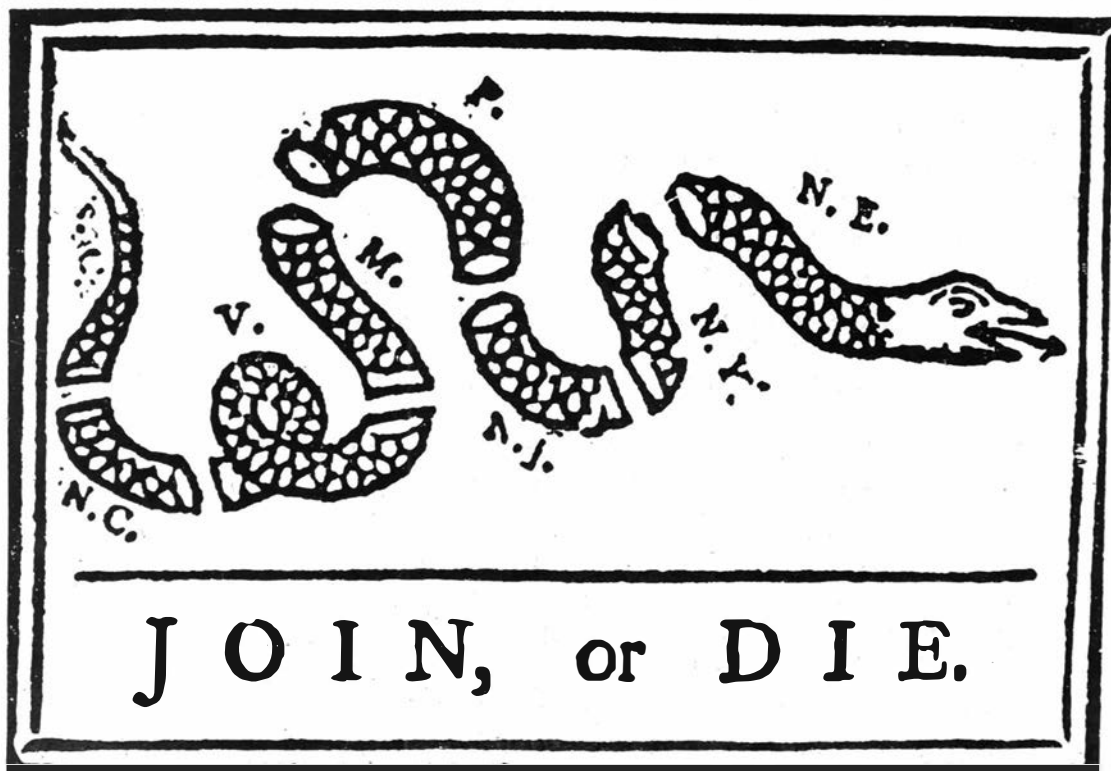
Op 10 mei 1975, tijdens het «Leef Nu»-programma, kwam Mic Clinckspoor op deze allereerste Bierkartoenaal in Vlaanderen terug. Een kartoetenale die later zowel in Oostende als in Asse en Wervik evenveel belangstelling zou krijgen (augustus 1975).

JOSETTE. - Josette Janssens uit Schoten die wij in 1973 een eerste duw hadden gegeven, kaapte in september 1973 de eerste prijs op de Hoeilaartse Kartoetenale weg. Toen de Tweejaarlijkse Prijs van de Vlaamse Humor (VTB) 1972-73 verdeeld werd, kreeg zij een derde prijs met in 1975 de eerste prijs die zij op het aan striptekenaars voorhanden Salon van de kartoeten in Montréal had weten te winnen. In mei 1976 werd zij tweede. Ditmaal in het 8e Internationaal Salon van de Kartoeten in Marostica in Italië.

Ze heeft - na al die suksessen - veel interviews toegestaan, ook al is dat wat in «Panorama-Ons Land» verscheen, hét interview dat bijblijft en dat haar mannelijke kollega's in staat moet stellen een «getekend» antwoord te geven

Dixit Josette : «Mannen zijn over het algemeen lompe, onbehouwen sufferds, die geen vrouw van een meubel kunnen onderscheiden !» (19 maart 1976).

AMERIKA'S EERSTE SPOTPRENT. - Op 4 juli 1776 vierden de Verenigde Staten tweehonderd jaar onafhankelijkheid. Wat de reden werd om heel grondig in het verleden te puren, met af en toe zeer positieve resultaten die ons via diverse nieuwsmedia geregeld bereiken. Alzo vernamen wij dat

In verband met de Amerikaanse onafhankelijkheid

Benjamin Franklin, de oudste van de «Founding Fathers», die zowel dagbladschrijver als drukker was, op 9 mei 1754 Amerika's eerste politieke spotprent publiceerde. Een zeer directe spotprent die er de nadruk op legde dat de koloniën hun krachten moesten samenbundelen ter verdediging van hun gemeenschappelijke belangen. Een hoop die 22 jaar later werd verwezenlijkt (juli 1976).

BIERKALENDER. - De Brouwerij Chevalier Martin uit Mechelen gaf een speels geïllustreerde bierkalender uit. In twaalf volksgerichte taferelen hang

Zie laatste rubriek : Vlaams-Waals politiek kaartspel blz. 52 en het kaartspel uitgegeven door Jan Bauwens, met medewerking van Stef van Stiphout, onder de titel *Commedia dell' carte*. Aurelia Books, Bonekruidlaan 30, 1020 Brussel.

Brasser (komt dat van Brasserie ?...) ons een beeld op van de kartoenaal wijze, waarop volgens hem de dorstigen moeten worden gelaafd. Ergens zit in die bierkalender wat maakwerk, ook al krijgen wij meestal een gelukkig geïnspireerde Brasser te zien (januari 1977).

KEUKENKALENDER. - De keuken-notitiekalender 1977 van Lannoo, Tielt, met recepten van Wina Born en tekeningen van Luk Cooke is luchtig en prettig van uitzicht. Komt dat door de «kulinaire opfrissertjes» van Luk Cooke of zijn het de recepten van Wina Born die het doen? Voor hen die van grafisch verzorgde kartoenaal uitschieters houden, was de notitiekalender 1977 een welgekomen verrassing (januari 1977).

SPOTPRENT LEIDT TOT STAKING. - Zelfs een al dan niet geslaagde spotprent kan tot staking leiden. De directie van een fabriek in het Waasland ondervond dat in november 1976. Zij had een werknemer de laan uitgestuurd, omdat hij een (niet erg lieve?) spotprent over een meestergast had laten rondgaan in het bedrijf. De overgrote meerderheid vond die plotse afdanking een beetje te bar en legde er het bijltje bij neer. Of de betrokken spotprent nadien in het kantoor van de directeur werd opgehangen, vertelde men niet ... (november 1976).

VLAAMS-WAALS POLITIEK KAARTSPEL. - «Gazet van Antwerpen» en «Knack» hebben de door Stef van Stiphout van 't Pallieterke zeer fraai en tamelijk spits getekende kaartspelen op de humorgezinde kaartspelers losgelaten. Ze bevatten ongeveer alle belangrijke figuren uit de Vlaamse en Waalse politieke wereld, in andermans kleren gekropen. Het is de ernstige politiek die, luidens de publiciteit omtrent dit politieke spel werd gevoerd, op een ludieke wijze benaderd werd (juni 1977).

Karel DE DECKER

JANNEKE EN MIEKE

Bijdrage tot een Vlaams toversprookje

Naar het voorbeeld van andere landen en volkeren met een eeuwenoude traditie begon ook de Vlaamse volkskunde de uitzonderlijk rijke schat aan authentieke vertelseltjes stelselmatig te verzamelen en wetenschappelijk te ordenen. Dank zij het omvangrijk werk van Victor De Meyere, Pol de Mont en Alfons de Cock, P.J. Cornelissen en J.B. Vervliet, enz. en de grondige studies van een hierop volgende generatie van volkskundigen, is men terecht de mening toegedaan dat het opsporingswerk afgesloten is. De verzamelingen zouden dan het volledig bezit aan vertelsels bevatten en de verschillende versies signaleren zoals ze in de verbeelding van het Vlaamse volk bewaard zijn gebleven.

Onze eigen belangstelling gaat in de volkskunde naar het muzikaal aspect van het overgeleverd bezit. Zo trof het ons dat de Vlaamse vertelsels herhaaldelijk over zingende wezens handelen, over zingende mensen, dieren en planten, ook over zingende fantaziegestalten zoals nikkers, dwergen en reuzen, enz. Tevens kon ons de muzikale poëzie niet ontgaan die het ritme en de melodische golfslag van hun taal impulseert. Maar we konden in de bronnenliteratuur geen enkele muzikale optekening van de zangwijzen terugvinden. Een vergelijkende kijk naar buitenlandse verzamelingen, o.m. naar Grimm's vertelsels, leidt tot het inzicht dat ook elders de muzikale notatie volstrekt achterwege blijft.

Het feit dat H. Roobaert f.c., lid van de Kempische Studiekring voor Muzikale Heemkunde en specialist in muzikaal fieldwork, te Turnhout onverwachts een gezongen vertelsel uit de volksmond kon opvangen, boeide dan ook onze volle aandacht. Kwam daarbij dat hij later nog meer varianten van dat vertelsel kon opsporen en daarenboven te Gent een soortgelijke getuigenis vernam en registreerde.

De dokumentatie van deze bijdrage is zodoende samengesteld uit een vijftal gesproken en gezongen mededelingen rond het vertelsel van Janneke en Mieke, vier ervan afkomstig van Turnhout, en één van Gent.

Met het oog op de huidige stand van de volkskunde zouden we de documentaire waarde van ons materiaal in twijfel kunnen trekken : wat kunnen onze opsporingen nog aan het licht brengen omtrent dat klassieke toversprookje ? Maar doorblader nogmaals de Vlaamse alsook de buitenlandse bronnenliteratuur en u zult het volgende konstaten : ons materiaal bevat nieuwe gegevens, nl. een verrijking van de data die in de bronnenliteratuur vergaard zijn enerzijds, en anderzijds een notatie van het tot nu toe onbekend muzikaal kleeid waarin de zingende stemmen zich presenteren.

Het sprookje van Janneke en Mieke vertoont de typische vorm van de **conte-fable**(1), zowel in de bronnenliteratuur als in onze versies.

Laten we even het verbeeldingsspel nader bekijken. Het basisgeraamte van het vertelsel stemt overeen :

- Twee kinderen, Janneke en Mieke, gaan naar buiten.
- Janneke ontnemt aan Mieke een voorwerp dat haar eigendom is, en stoot haar in 't water.
- Janneke keert terug naar huis zonder de moord te bekennen.
- De ouders gaan met Janneke op zoek naar Mieke. Als ze aan het grote water komen, staat daar een bloem.
- De geplukte bloem vertelt al zingend de moord.
- Het eindmotief kent verschillende versies : het gedode kind wordt al of niet levend teruggevonden; de boosdoener wordt, al of niet, gestraft, het straffend oordeel van de gerechtigheid vindt vaak zijn symbolische uitbeelding in een molensteen.

Gewijzigd tegenover de bronnenliteratuur is in onze versies de motivatie van het geschil tussen broer en zus : daar gaat het om een gouden kroontje dat Mieke van vader kreeg, in ons materiaal om een opdracht die Mieke wel, maar Janneke niet vervulde.

De verrijking van de tot nu toe bekende data ligt in de identifikatie van het zingend bloempje met een vogel (zie thema 720 van **Antti Aarne**) en het uitgesponnen verbeeldingsspel rond loon en straf.

Wezenlijk nieuw zijn de zangwijzen van het bloempje. In de litteratuur zijn deels gelijkende tekstwoorden te vinden zonder enige optekening van de melodieën.

Bij de onderlinge vergelijking van onze versies stellen we een dubbele vraag : naar hun afkomst, én naar hun mogelijke historische rangschikking.

Afkomst. Zoals dit veelal het geval is, vertellen en zingen de zegspersonen het vertelsel sedert hun jeugdijaren, en zij herinneren zich, maar zonder

(1) Zie in de befaamde studie van Cecil J. Sharp, *English Folk Song*, (1e uitg. 1907), 4e uitg. 1965, p. 6-7 : «The conte-fable consists of a prose story interspersed with verses which are sung or chanted by the reciter. Usually, as in Grimm's fairy tales, the verses occupy but a small space compared with the prose recitation.... The music contained in the conte-fable is always, of course, very rudimentary».

Zie in A. Desrousseaux, *Moeurs populaires de la Flandre Française*, 1889, tome second, pp. 312-320, het vertelsel « La rose paternelle » met notatie van het lied. Uit de mededeling van deze eminente musicus-volkskundige blijkt een zekere gelijkenis van het vertelsel, terwijl het lied naar tekst en melodie geen verwantschap vertoont.

nadere data, dat ze het in familiekring hebben geleerd. Volgens de geboorteplaats en de leeftijd van de zegspersonen is het vertelsel uit de Kempen, vermoedelijk uit Turnhout zelf afkomstig en dateert het uit de 19^e, mogelijk uit een vroegere eeuw. Een andere, van de Turnhoutse versies afwijkende lezing komt uit Oost-Vlaanderen, vermoedelijk uit Gent, en dateert waarschijnlijk uit vroegere eeuwen.

Historische rangschikking. Ervaring bij de vergelijking van varianten rond een bepaald volkskundig thema leert dat die varianten de oorspronkelijke versie het dichtst benaderen :

- die naar inhoud het rijkst en meest uitvoerig het verhaal weergeven;
- die het kwaad en de gruwel het meest realistisch voorstellen;
- die zich muzikaal inspireren aan de melodieuze vloeï van de wezenlijk vokale melodieboog, of aan de gezongen recitatie op de dominante.

Blijken dan van relatief recenter datum te zijn de varianten :

- die de inhoud reduceren tot een kort resp. onvolledig verhaal;
- die remmen zetten aan het spel van de verbeelding en deze oriënteren naar een strafloos einde van het verhaal;
- die de structuur van de zangwijze vereenvoudigen.

Met toepassing van deze stijkenmerken durven we de volgende historische rangschikking voorstellen :

- behoren tot de oudste versies : de mededeling van **Van Mechelen**,..., verteld en gezongen te Turnhout in 1976, samen met die uit de bronnenliteratuur, verteld te Boom in 1890 door **J.D.K.** uit Ranst;
- zijn van recenter datum : de mededelingen van **Van Ballart**, C. en **Van Offenweerd**,..., verteld en gezongen te Turnhout in 1975 resp. 1976;
- blijkt de allerjongste versie te zijn : de mededeling van **Prinsen**, C., verteld en gezongen te Turnhout in 1975;
- valt tussen de mededelingen van Van Mechelen, ..., en van Prinsen, C., te rangschikken : de mededeling van **Leeman**, I., verteld en gezongen te Gent in 1977, vertelsel en lied evenwel zijn uit een andere, blijkbaar oudere bron afkomstig dan de Turnhoutse versies.

— — — —

Mieke en Janneke gingen samen stekskes rapen. En moeder zegde : «Wie de meeste stekskes heeft, die krijgt een schoon korfke met bloemekes !»

Mieke had de meeste stekskes geraapt. En Janneke zegde tegen Mieke :

«Mieke, krijg ik uw stekskes, dan krijg jij de mijn ?»

«Nee», zei Mieke.

«Mieke, ik krijg uw stekskes en jij de mijn, of ik gooi u in dat groot water !»

«Nee», zei Mieke.

Janneke pakt Mieke vast en hij gooit ze in het groot water.

1. Lief va-der-ke van mij, Lief va-der-ke van
 mij, Om't schoon-ste korf-ke met bloe-me-kes ver-
 moord-de ons Jan-ne-ke mij. Ver-moord-de ons Jan-ne-ke
 mij.

2. Lief moederke van mij, (bis)
 Om 't schoonste korfke met bloemekes
 Vermoorde ons Janneke mij. (bis)
3. Stout Janneke van mij, (bis)
 Om 't schoonste korfke met bloemekes
 Vermoorde gij mij. (bis)
4. Lief goudsmidje van mij, (bis)
 Om 't schoonste korfke met bloemekes
 Vermoorde ons Janneke mij. (bis)
5. Lief zilversmidje van mij, (bis)
 Om 't schoonste korfke met bloemekes
 Vermoorde ons Janneke mij. (bis)
6. Lief mulderke van mij, (bis)
 Om 't schoonste korfke met bloemekes
 Vermoorde ons Janneke mij. (bis)

Toen ging Janneke naar huis. En vader en moeder vroegen : «Janneke, waar is ons Mieke gebleven ?»

«Ja, moeder, dat weet ik niet waar ons Mieke gebleven is.»

«Dan zullen we ze eens gauw gaan zoeken !»

Ze gingen heel ver. Toen kwamen ze aan dat groot water en daar stond een schoon bloemeke te bloeien. Moeder zegde tegen vader : «Vader, daar staat een schoon bloemeke; trek het eens af!»

Vader plukte dat bloemeke en stak het in zijn mond. En toen zong dat bloemeke : «Lief vaderke van mij,...» (zie 1^e stroof).

En toen zegde vader tegen moeder : «Moeder, dat bloemeke kan schoon zingen; steek dat ook eens in uw mond !»

Moeder stak dat bloemeke in haar mond, en dat bloemeke zong : «Lief moederke van mij,...» (zie 2^e stroof).

Toen zegden vader en moeder tegen Janneke : «Janneke, dat bloemeke kan schoon zingen; steek gij dat ook eens in uw mond !»

«Nee», zei Janneke.

«Allez, Janneke, steek dat bloemeke eens in uw mond, dat kan zo schoon zingen!»

«Nee», zei Janneke.

Toen zegden moeder en vader : «Janneke, steek dat bloemeke toch maar eens in uw mond, het kan toch zo schoon zingen !»

Toen stak Janneke dat bloemeke in zijn mond en dat bloemeke zong : «Stout Janneke van mij,...» (zie 3^e stroof).

En Janneke gooide dat bloemeke weg, kwaad. Vader en moeder namen Janneke mee naar huis.

Toen vloog dat bloemeke naar de goudsmid z'n huis en 't ging boven op de schouw zitten en zong : «Lief goudsmidje van mij,...» (zie 4^e stroof).

En die goudsmid zegde : «Omdat ge zo schoon kunt zingen, bloemeke, krijg je van mij een schone ring !»

Toen vloog dat bloemeke naar de zilversmid z'n huis en 't ging daar boven op de schouw zitten en 't zong weer : «Lief zilversmidje van mij,...» (zie 5^e stroof).

En die zilversmid zegde : «Omdat ge zo schoon kunt zingen, bloemeke, krijg je van mij een mooi zakuurwerk !»

En toen vloog dat bloemeke naar de molenaar z'n huis en 't ging daar boven op de molen zitten en het zong : «Lief mulderke van mij,...» (zie 6^e stroof).

Dan zegde die molenaar : «Omdat ge zo schoon kunt zingen, bloemeke, krijg je van mij een grote molensteen !»

Toen vloog dat bloemeke naar het huis van de vader en de moeder van Janneke, en 't ging boven op de schouw zitten. En dat bloemeke riep : «Vader, kom eens onder de schouw staan, dan krijg je wat !»

Vader ging onder de schouw staan en hij hield z'n klak open. En dat bloemeke gooide het schoon zakuurwerk in vader z'n klak.

Toen riep dat bloemeke : «Moeder, komt gij ook eens onder de schouw staan, dan krijg je ook wat !»

En moeder ging onder de schouw staan, ze hield haar voorschoot open en dat bloemeke gooide de schone ring in moeder haar voorschoot.

Toen riep dat bloemeke : «Janneke, komt gij ook eens onder de schouw staan !»

«Nee», zei Janneke.

«Janneke, komt gij ook eens onder de schouw staan, dan krijg je ook wat !»

«Nee», zei Janneke.

«Allez», zegt vader en moeder, «Janneke, ga eens onder de schouw staan, dan krijg je ook wat !»

En Janneke ging onder de schouw staan en dat bloemeke gooide de grote molensteen op Janneke zijn kop en Janneke was dood.

Bemerk de even volledige als volmaakte literaire ontwikkeling van het vertelsel.

Bemerk ook de melodieuze ontplooiing van de zangwijze in boogvorm met formale artikulatie in twee motieven.

Clara VAN BALLART (1975) TURNHOUT

1. Lief moe-der-ke, lief moe-der-ke, Ons Jan-ne-ke heeft
mij ver-moord, Op 't kruis-ke van Ce-ci-li-a, En
daar-om Ben e-kiik dood.

2. Lief moederke, lief vaderke,
Ons Janneke heeft mij vermoord
Op 't kruiske van Cecilia,
En daarom ben ekik dood.

Janneke en Mieke moesten samen stekskes rapen. Janneke zei tegen Mieke : «Krijg 'k eens wat stekskes ?»

«Nee, nee», zei Mieke.

«Als ik geen stekskes krijg», zei Janneke, «dan werp ik u daar in dat gr^oot water !»

«Neeje», riep Mieke.

Maar Janneke pakte Mieke vast en wierp ze in dat groot water.

En toen kwam daar een schoon bloemeke. En dat bloemeke zong : «Lief moederke, lief moederke,...» (zie 1^e stroof).

En Janneke liep naar huis. En moeder zei : «Waar is nu ons Mieke, Janneke»

«Ik weet het niet(stukje tekst onverstaanbaar)»

«We gaan zoeken !»

En ze kwamen aan dat water en daar stond dat bloemeke en het zong weer: «Lief moederke, lief vaderke,...» (zie 2^e stroof).

«Wat hedde gij gedaan, gij stoute jongen ! Gij hebt ons Mieke in 't water geworpen !»

«Ja, moeder, ik kon er niks aan doen, ik kon er nikskes aan doen.»

Ja, de moeder plukte het bloemeke en Mieke kwam uit 't water.

En moeder nam Janneke en Mieke mee naar huis en ze gingen kermis vieren.

Bemerk de wezenlijke inkrimping van het verhaal alsook het conflictloos happy end van het sprookje.

Bemerk tevens de beperking van de melodieboog tot twee identieke motieven die gelijken op het tweede motief van de voorgaande versie.

. , VAN OFFENWEERT (1976) TURNHOUT

Lief moe-der-ke, lief moe-der-ke, Ons Jan-ne-ke heeft mij ver-

moord. Op't kruis-ke van Ce-ci-li-a, Maar ik ben niet dood.

Mieke en Janneke gingen samen stekskes rapen. Janneke was een luiरिक en Mieke was een rappe. En Mieke had veel stekskes geraapt en Janneke had er nog geen.

Toen zei Mieke tegen Janneke : «Janneke, ik ga naar huis, want het gaat donker worden !»

En Janneke, ja, die had nog altijd geen stekskes, hé, en hij vocht met Mieke en hij gooide Mieke in een diepe kuil.

En hij kwam met de stekskes naar huis. En toen vroeg moeder : «Maar waar is ons Mieke ?»

«O, dat weet ik niet, dat weet ik niet», zei hij, «ik heb ze niet gezien ! Die is nog achter, die zal wel komen.»

Maar 't was donker geworden en moeder zei tegen Janneke : «Kom, we gaan ons Mieke zoeken !»

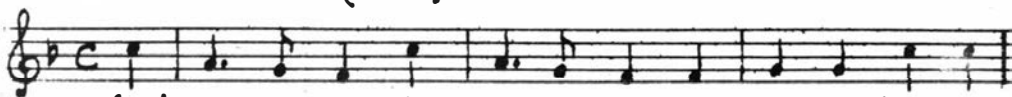
Toen ze aan de kuil kwamen stond daar een schoon bloemeke en ineens begon dat bloemeke te zingen : «Lief moederke, lief moederke» (zie lied).

Bemerk de inkorting van het vertelsel dat zonder meer sluit met de gezongen mededeling dat Mieke niet dood is.

Bemerk daarenboven de verregaande gelijkenis van tekst en melodie met de versie van Clara Ballart, evenwel met de neiging de formale structuur te verrijken door een vooreerst halve en dan volledige sluiting van het motief.

Clara PRINSEN (1975)

TURNHOUT

1. Lief moe-der-ke, lief moe-der-ke, Ons Jan heeft mij ver-

moord Al om 'n beet-je stiek-skes, En daar-om ben e-

kik nu dood.

2. Lief vaderke, lief vaderke,
Ons Jan heeft mij vermoord
Al om 'n beetje stekskes,
En daarom ben ekik dood.

3. Kwaad Janneke, kwaad Janneke,
Waarom hedde gij mij vermoord
Al om 'n beetje stekskes ?
En daarom ben ekik nu soos.

Mieke en Janneke moesten stekskes gaan rapen. Maar Janneke ging Spelen en Mieke raapte stekskes. En toen ze naar huis moesten gaan, toen zie Janneke : «Mieke, geef wat van uw stekskes of ik gooi u in de put !»

«Nee», zei Mieke, «gij had ook maar stekskes moeten rapen !»
Janneke pakte Mieke vast en hij gooit ze in de put.

Toen ging hij naar huis en moeder zei : «Waar is ons Mieke ?»
«O, dat weet ik niet, zurre»
En ze gaan zoeken.

Ze komen aan de put. Daar staat een bloemeke. En moeder plukt dat bloemeke af en het begint te spreken en zingt : «Lief moederke, lief moederke,....» (zie 1^e stroof).

Daarna stak vader het in zijn mond en toen zong dat bloemeke : «Lief vaderke, lief vaderke,....» (zie 2^estroof).

En toen moest Janneke het ook in zijn mond steken en toen zong dat bloemeke : «Kwaad Janneke, kwaad Janneke,....» (zie 3^e stroof).

Bemerk in de eveneens gezongen afsluiting van de onvolledige vertelling dat Mieke wel dood is.

Bemerk in vergelijking met de voorgaande versies :

- de tonale vereenvoudiging van de melodie tot een bekend volkseigen patroon in **penta-verband** (1);
- de terugkeer tot de elementaire geledingen van de melodie in twee gelijke motieven.

Jrène LEEMAN (1977) GENT

Och, stou-te Jan, laat dat bloe-me-ke
staan! G'hebt er mij in-ge-sme-ten,
En gij zult er in ver-gaan!

Mietje en Jantje gaan samen naar 't bos hout rapen. En hun mama zegt :
«Als ge veel hout geraapt hebt, ga ik koeken bakken !»

Nu komen ze in 't bos. En Mietje had al veel hout geraapt en Jantje had nog niets. En dan zegt Jantje tegen Mietje : «Geef mij dat hout hier !»

(1) Zie L. Gelber, *De Melopee van de Vlaamse Kinderzang*, Rijksuniversiteit Gent, 1972.

«Nee», zegt ze, «ge moet zelf hout rapen !»

«Als ge niet zwijgt», zegt Jantje, «smijt ik u hier in die diepe put !»

Hij smijt Mietje in die diepe put en hij gaat met Mietje haar hout naar huis.

Hij komt thuis. En dan zegt mama tegen Jantje : «O, gij hebt al veel hout geraapt ! En waar is ons Mietje ?»

«A, die zit nog in 't bos, ze is nog aan 't zoeken !»

«Kom», zegt mama, «ik ga met u naar 't bos ons Mietje gaan zoeken !»

Nu komen ze in 't bos en ze vinden Mietje niet. «Waar zou ons Mietje nu toch zijn ?», zegt mama.

«Kijk», zegt ze tegen Jantje, «daar staat een schone blomme ! Trek die blomme ne keer af !»

Nu gaat Jantje naar de blomme en hij wil die blomme aftrekken. Maar zo zegt de blomme : «Och, stoute Jan,....» (zie lied).

De put gaat open. Mietje komt eruit; Jantje valt erin, en hij zit er nog in.

Bemerk de bondige slotleiding van het vertelsel waarin de gerechtigheid het straffend oordeel rechtstreeks velt en onherroepelijk bevestigt; dit onder de kenschetsende formule van het volksverhaal : «Jantje valt erin, en hij zit er nog in».

Wat het lied betreft, bemerk dat noch tekst noch melodie van deze versie terug te vinden zijn, niet in de literatuur, ook niet in de Turnhoutse mededelingen. Wel vertoont de melodie de tonale verwantschap met de zangwijze van Clara Prinsen; in deze zin dat ze eveneens op een bekend maar ander volkseigen patroon in **penta-verband** verloopt. De zangwijze in haar tijdsstructuur wijst op een afkomst van oude datum, mogelijk uit de late middeleeuwen; zie haar gemeten trant zwevend tussen 6/8 en 9/8 in het formeel geraamte van een tweeledig motief. Ook de reciterende zangtoon op de dominante, met melodische aanhef vanuit de tonika en slotleidende sprong naar de tonika, kan hiervoor een aanwijzing zijn.

De Vlaamse volkskunde heeft de volkseigen sprookjeswereld literair veelzijdig zoniet alzijdig doorvorst. Toch blijft er nog plaats voor verruiming en verdieping van de verworven kennis. De volkskunde staat daarentegen hier en elders in het beginstadium van haar opsporingen wat het muzikaal aspect van de volksvertellingen betreft. De eerste resultaten van dat muzikaal fieldwork zijn verrassend positief en interessant.

Dit is het inzicht waartoe deze bijdrage tot het Vlaamse toversprookje leidt. Zijn opbouwende waarde berust in de nieuwe vooral muzikale documentatie.

DR. L. GELBER

MASKERS EN KOMMANDOSTAVEN

Volkscundige naspeuringen in het grijze verleden

Over de oorsprong en betekenis van het masker en de kommandostaf hebben blijkbaar niet overal dezelfde factoren tot het gebruik van deze voorwerpen geleid. Ongetwijfeld hebben wij er een oeroud overblijfsel in te zien dat zich tot op heden heeft gehandhaafd.

Gezaghebbende archeologen brengen steeds nieuwe gegevens aan het licht betreffende de intellectuele vermogens van de diluviale en latere mens. Sinds de westeuropese ijstijdkunst in het gezichtsveld kwam, staat de wonderbaarlijkheid van een expressionistische en abstracte schilderschool voor ons. De bronnen die de vormkracht en mysterievolheid van deze artistieke prestatie hebben aangekweekt, zijn in velerlei opzichten ontstaan uit rituele activiteiten.

Van de talrijke uit een nevelachtige tijdsruimte ontsnapte voorstellingen getuigen vooral de «klassieke» Franco-Cantabrische grottschilderingen. Behalve natuurgetrouw nagebootste dieren zijn ook gestyleerde figuren van tovenaars en gemaskerde dansers afgebeeld. Bij het bewonderen van deze oerkunst is het alsof de mens uit onheuglijke tijden tot ons spreekt. Er komen zelfs figuren voor die door een niet willekeurig kenmerkend bijteken naar voren worden gebracht.

Het is een feit dat, bij zogenaamde analfabetische, en geschiedenisloze volken bepaalde kultische gebruiken voorkomen die vrijwel punten van overeenkomst vertonen met verschijnselen die in de westeuropese ijstijdkultuur voorafgaan. Het is niet verwonderlijk dat etnologen hun aandacht concentreren op wijd verspreide nagelaten kultuurresten, beeldverhalen en grafische voorstellingen die naar tijd en land kunnen worden ingedeeld. Daarover moet men niet al te licht heenlopen.

Bij deze overweging komen wij tot de konklusie, dat de eigenlijke beschaving niet te gelijk binnen de magische en mythische cirkel begint. Een enkel voorbeeld volstaat. Zoals de Indianen van het Pueblo-gebied hun rituele dansen uitvoeren, opgezweept door hitsende geluids-instrumenten, zo ook danste de ijstijd-mens begeleid door de meeslepemde muziek van bromhoutjes, fluiten en fluitjes. De tovenaars droegen dierenmaskers.

Hoe sterk men gehecht was aan antropomorfe opvattingen, tonen ons de schilderijen waarin menselijk aandoende gestalten met bovenmatige hoofden zijn afgebeeld. Ons treft in de grot van Montignac (Dordogne) de geheimzinnige kracht van een man met vogelkop. Merkwaardig zijn de gebeeldhouwde gevleugelde genieën van Babylon met de kop van een vogelbekdier.

Wij vragen ons af wat de betekenis van dit alles is. Wel bijzonder is echter, dat het fascinerende snavel- of vogelbekmasker tot in de vorige eeuw invloed heeft uitgeoefend op de levenswijze der inboorlingen van Melanezië en de Tarawai-eilanden. Uit volkenkundige beschrijvingen blijkt, dat deze raadselachtige gezichtsbedekking de werkelijke «geest» voorstelt die het contact met de bovennatuurlijke wereld mogelijk maakt. Bij een dergelijke rituele behandeling trad de mens niet onderworpen op, maar eerder heersend over de natuurkrachten. Dit zijn echter gezichtspunten die slechts voorzichtige gissingen mogelijk maken. Wij zijn nog niet in staat om uitsluitsel te kunnen geven omtrent de gespecificeerde uiting van het vogelmasker in de kunst van het voortijdse West-Europa. Anderzijds zijn we ons ervan bewust, dat alleen de arend in hoge gunst bij de oude Germanen stond.

Het is wel duidelijk, dat het masker heel wat variaties kende. Alleen als men wist wat ze voorstelden en symboliseerden, hadden de plastische uitdrukkingsvormen hun ideale minimum bereikt. Zo is de Griekse dans- en toneelkunst zonder het masker niet te begrijpen. Vooral de uitbeeldingskrachtige mimiek maakte indruk op de toeschouwers.

In alle tijden heeft de mens behoefte gehad aan heilbrengende begankenissen. Dit verklaart, hoe de dorpsgemeenschap met haar eigen zorgen en moeilijkheden in vroegere eeuwen onafscheidelijk verbonden was aan het landbouwwerk, de velden en weiden. Met de Anglikaanse en Frankische predikers komen wij op historisch terrein. Het kristendom nam germaans-heidense gebruiken over om ze met een nieuwe inhoud te laden. Geleidelijk traden kerkelijke processies tot wijding van velden en akkers in de plaats. Niettemin bleef de bevolking putten uit overoude levensvormen, geloven in de machten van de natuur, geesten en goden.

Bleven de eisen van het kerkelijk gezag stuiten op oervaste gedragingen der bewoners, toch kwam het er toe, de werkelijkheid tussen het heidense en het kristendom met gebruikmaking van figurale voorstellingen aanschouwelijk uit te beelden. Er onderscheidt zich een pre-romaanse decoratieve kunst waarin het menselijk gezicht iets fascinerend

spookachtigs vertoont. De ogen zijn wijdgeopend en van een indrukwekkende kracht. Zij zien de verte in, ontwaren een wereld die men bepaald moet afschuwen.

Tot de streng manende figuren uit de romano-gotische periode behoren de gebeitelde waterspuwers met hun duivelsachtige tronies en de even angstwekkende maskers op kapitelen. Aan voorbeelden geen gebrek. Zo kan geen andere kunst wijzen op een zoveel plastisch geziene expressiviteit. Biezonder veel valt vervolgens te leren omtrent de vraag hoe de religieuze poëtische bezieling der aangrijpende kerkelijke ommetochten in de vroege- en late middeleeuwen ontstaan en opgegroeid zijn. Men mag die feiten niet zien als het resultaat van een toeval. Bepaalde bijzonderheden weten we alleen uit geschreven berichten en grafische dokumenten. De deelnemers, die een hoofdrol vervulden, hielden het gelaat verborgen achter expressieve «zingende» en «sprekende» maskers waarin goede en slechte hoedanigheden weerspiegelden. Hels-gedrochtelijke wezens voorspelden onheil en wee waaraan niemand of niets kon ontsnappen ...

Wat eens het kristelijk romantisch gemoed vervulde, werd geleidelijk vervaagd tot een nauwelijks meer bewuste overlevering. Naast voorstellingen uit de Heilige Schrift hielden exotische dieren de aandacht der toeschouwers ongewoon gespannen. Meestal waren de beeldverhalen gekombineerde scheppingen van gelovige tijdgenoten die op de kerkelijke ommegangsfesten werden toegelaten. Hier heeft de inspiratie der ordoneerders, zedenpredikers en rederijkers een invloedrijke rol gespeeld in de ritmische ordening en symbolische funktie van ieder der plechtstatige figuren. Nu bewegen zij zich in een gematigder geestelijk klimaat. Het wordt een eigen traditie die op verschillende wijze uitgelegd kan worden.

Uit schriftelijke fragmenten kunnen we opmaken dat de «aengesichten» en «faulx visaegen» der deelnemers het werk van specialisten is geweest. Uiteraard was echter ook hier alle waar naar zijn geld. De maskers werden gemaakt van leer, kalfsvel, gekneed papier en zacht hout die dan werden beschilderd. Men kon er zowel humoristische als tragische effecten mee bereiken: van de onverbiddelijkste boeventronie tot de sereenste gelaatsuitdrukking.

Ongetwijfeld moet de «Kruisdraging» van Jeroen Bosch (Museum voor Schone Kunsten, Gent) worden gezien als een hoogtepunt waarin de betekenis van het masker nergens anders in de schilderkunst kan worden

waargenomen. Het gezicht der figuranten is bedekt met fascinerende mombakkesen die Kristus aangrinniken. Jarenlang heeft de kunstenaar in zijn geboortestad 's-Hertogenbosch deelgenomen aan de vermaarde processie, die naar Lieve-Vrouwe-Broederschap genoemd werd. Vandaar zijn expressieve vertellende scheppingskracht.

Om het even wat er de oorzaak van was, maar de voorliefde voor oude ikonografische tema's begon steeds profaner te worden. Het is de tijd der felle contrasten tussen de wonderbaarlijke mysteriespelen en de echte volkse vermakelijkheden. Reizende toneelgezelschappen doorkruisten onze gewesten om naast mirakelspelen en bijbelse verhalen ook koddige, grofhumoristische en sprookjesverhalen op te voeren. In de steden zocht men de pronkende verlustiging van een fel levende wereld. Hier triomfeerde de «sotternie», het «gekek der Sottengilden».

Niet ten onrechte noemt de Zuidnederlandse humanist Jodocus Ascenius (Van Assche) in zijn te Parijs uitgegeven «Praenotamenta» (1502) Vlaanderen het maskerland... De onzinnige en rusteloze wereld ten tijde van Jeroen Bosch was in de 16^e eeuw niet eens veranderd. Kunstenaars schroomden er zich niet voor, de barre naïveteit en het dwaas gedrag van het volk in beeld te brengen.

In zijn ets «Der Sottendans» (1500) heeft Nik Hogenberg de mens voorgesteld in zijn ongebreidelde levensvreugde. Zestien geestdriftige harlekijns in bellenkledij maken dolzinnige sprongen omheen hun voordanser die, ten teken van zijn waardigheid als aanvoerder, het gekkolfje voert. In de «Schijndeugden» van Martin Peters (1565) staan vrouwen als opgetuigde poppen achter elkaar opgesteld, het gemaskerde gezicht naar de openstaande hellepoort gericht waar een duivel hen opwacht. Talrijk zijn de gravures waarin het volk gretig bepaalde eigenschappen van zijn veelzijdige ontspanningen terugvindt. De illustraties der voorgestelde onderwerpen zijn op typische wijze gekozen en gekomponeed.

Toen zowat drie eeuwen geleden het bevallig viltmaskertje met gouddraad omzoomd gazen voiletje bij de oogverblindend-prachtige verkleedpartijen der hoge standen opduikte, verdween het burleske mombakkes niet uit de straatkarnavaltraditie. Om «den gek in de mouw te houden» moesten de losgeslagen feestvierders «verstopt» lopen of «voor mom gaan...». Door ritmisch met hun gekstafje te zwaaien wisten de aanvoerders het levensblij gevoel der pretmakers, «sottengilden» en «broederschappen van plezier» op het gewenste peil te houden, waarbij «een goeden koning maken» de uitdrukking was voor het spelen van deze rol.

Ikonografisch beschouwd staat dit skeptervormig stafje merkwaardig dicht bij het waardigheidsteken van tronende heersers. Romeinse keizers, Karolingische, Ottoonse en middeleeuwse vorstengeslachten hebben zich van de «edele» scepter bediend. Zo was het ook normaal dat gezaghebbende adellijken ertoe overgingen een dergelijk attribuut aan te nemen. Als in zovele zaken begonnen nieuwe gewoonten meestal bij hoge standen om zich langzaamaan naar beneden te verspreiden. Tenslotte zou men kunnen spreken van een populair geworden sieraad. Narren, die deel uitmaakten van een vorstelijk gezelschap, wisten er zich grappig mee te vermaken. En daarmee komt een nieuw element in het volksleven binnen. Dit zinnebeeldig stafje met aan het eind een zotkapje of «marmot» bleek voor sensatiezuchtige gezelschappen onmisbaar geworden. Vandaar het spreekwoord: «Elke zot zijn marmot» (1)

Wat nu het skepterteken betreft, in feite zou dit element als een navolging van de oertijdse kommandostaven te bewijzen zijn. Onder de ruim driehonderd in West-Europa ontdekte eksemplaren zijn er een aantal versierd met ingekerfde ideografische figuren, vruchtbaarheidsmotieven en totemdieren. Blijkens het diepgaand onderzoek van E.H. Blandin, leraar en konservator aan het Kollege van Melle, zouden deze uit rendiergewei vervaardigde staven tot het Aurignacien- Magdalenietijdperk opklimmen.

In 1876 heeft de geleerde vorser de magische betekenis, de zin en bedoeling van de genealogische staven bij half beschaafde volken waargenomen om slechts Noordwest-Amerika en de Maori's (Nieuw-Zeeland) te citeren. Dank zij de baanbrekende arbeid van Bernardin hebben Lang en H. Kühn het overduidelijk bewijs geleverd dat de primitieve mens bewust deel uitmaakte van een bestuurd samenleving op basis van traditionele wetten en onder het toezicht van een stamhoofd. De oudst bekende vorm van samenleving is die in buurtschappen geweest.

Het is een onmiskenbaar feit dat het middeleeuwse gevoelsleven heel wat aloude zeden en gewoonten van onze inheemse bevolking willekeurig heeft gesplitst, afgesleten, vervormd en overwoekerd tot vage survivals waarmee we vaak geen raad weten. Het een ging in het ander over.

Archeologen en etnografen zijn tot het inzicht gekomen, dat uitheemse kultuurelementen, waarin een religieuze kracht geacht wordt, verrassende informatiebronnen kunnen zijn, die wij vroeger bij eigen volk niet zagen.

(1) *Prehistorie als inspiratiebron voor het naspeuren van traditionele volksgebruiken.* O.Z.1974. Zie op blz. 129 : *De zin van onze vastenavondgebruiken.*

Het was geenszins onze bedoeling de aandacht te vestigen op het voorkomen van één en hetzelfde symbool in verschillende kultuurgebieden. De variabiliteit van het symbolisme is een feit. Dit spant zeer de aandacht. Onze rusteloze weetgierigheid zoekt overal, ook in uitheemse gewesten en in nauw contact met de prehistorie, relikten van verebde beschavingsvormen, welke nieuw studiestof in bepaalde sectoren van het wetenschappelijk volkskundig arbeidsterrein aan het licht brengen.

De oertijdse plastische mensengestalten met dierlijke maskerkoppen en de zogenaamde kommandostaven zijn niet toevallig of lukraak ontworpen motieven, maar wezenlijke symbolisch bedoelde attributen, gemeenschapsideeën die de mens in de opeenvolgende eeuwen hebben bezig gehouden. Vrij analoge gevallen ontmoeten we in de levensboom, de zonneraden, andrieskruisen en dies meer. Dergelijke elementen illustreren duidelijk hoe gelijkwaardig en onafscheidbaar het symbolisme van oudsher op ons kontinent en bij bevolkingsdelen in allerlei landen van invloed zijn geweest. Ik betwijfel niet, of voortgezet onderzoek in die richting zal de historische samenhang van het volkskundig feitenmateriaal heel wat verscherpen.

CI. V. TREFOIS.

LITERATUUR

H.KÜHN : Das Erwachsen der Menschheit, 1950. Daar vindt men ook de literatuur over E.H. Bernardin (bespreking in Revue Savoisiennne, 1876); en H. Lang (bespr. in Magazine of Art, V, 1882).

F.M. OLBRECHTS : Enkele Ethnographica uit Melanezië in de verzameling der Rijksuniversiteit Gent. Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis, 1935, 191-224.

F.M. OLBRECHTS : Ethnologie. Inleiding tot de studie der primitieve beschaving, 1936

C. STUMPEL : Kultspiele der Germanen als Ursprung der mittelalterlichen Dramas, 1934

W. STIEF : Heidnische Sinnbilder an christlichen Kirchen und auf werken der Volkskunst, 1938

G.van der LEEUW : De religie van de voorhistorische mens, 1947.

H.J. EGGERS : Inleiding tot de wetenschap der prehistorie, 1961.

M. LE VERNEAU : L'homme préhistorique, in Histoire Générale des Peuples, 1925. Grote betekenis kregen de kleine kunstwerken, zoals de met tekeningen van dieren bedekte kommandostaven. («On les désigne sous le nom de bâtons de commandement; ce seraient des insignes de chefs, ce qui suppose une hierarchie»), blz. 5.

DORPSVROEDVROUW GEHULDIGD TE MUNTE

De situatie van de vroedvrouw op het dorp was niet altijd dezelfde als in de steden in de twintiger jaren. In de steden genoot de vroedvrouw niet altijd het aanzien dat met haar stand overeenkwam. De oorzaak daarvan lag in de advertentie van een aantal vroedvrouwen, waarbij min of meer duidelijk allerlei misdaden werden aangeboden. Op het platteland was de situatie gunstiger onder de invloed van de parochiegeestelijken en het feit dat iedereen mekaar kende, wat verhinderde dat vroedvrouwen zich tot ongunstige praktijken zouden laten verleiden.

De dorpsvroedvrouw werd anderzijds in haar sociale werking geremd en werd buiten raadplegingen voor zuigelingen ook als bezoeker gehouden wanneer zij niet behaagde aan de dame of de dochter van een schepene der gemeente of aan mevrouw de barones. De dorpsvroedvrouw moest vaak bijstand verlenen aan minvermogenden. Dit bracht een band van vertrouwen en erkentelijkheid.

De tijd dat de vroedvrouw de enige verloskundige hulp was van de meeste barendende vrouwen, ligt niet zover achter de rug. Met de tot standkoming van de consultatiebureaus voor toekomstige moeders mede de gevorderde sociale wetgeving, kwam de trend naar de kraaminrichting op gang die het beroep van vroedvrouw een heel andere richting opstuurde. De verlossing in een kraaminrichting door een geneesheer bracht minder onkosten mee dan bij een bevalling ten huize. Aangezien dit laatste het werkerrein van de dorpsvroedvrouw was, werd haar werkzaamheid beperkt. Het beroep verloor aan aantrekkingskracht waardoor zij uit het dorpspatroon verdween. De myte rond de vroedvrouw verdween na wereldoorlog twee voorgoed uit het volksleven en heel wat volkskundig erfgoed rond een geboorte ging daarmee verloren. In vroegere jaren was de bevalling aan huis een intieme gezinsaanleging en vond die plaats in het midden waar het familieleven zich in vreugde of droefheid, in zon en schaduw afspeelde.

Omstreeks 1920 werd de vroedvrouw nog zeer geëerd en haar invloed bij de vrouwen was een vast begrip, terwijl haar hulp in barensnood van een niet te onderschatten betekenis was. Daardoor gaf de vroedvrouw aanleiding tot allerlei verhalen; zo verschijnt de vroedvrouw in sagen waar zij de aanbrenghster van kwaad wordt. G. de Meyer (1) vertelt van een kindje dat de

(1) G. de Meyer : *Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen*. O.V.Z., Gent, XXIV (1949) 131.

«oudenman» had; de vader van dit kindje ging bij de paters te rade en die verklaarden dat de vroedvrouw dat veroorzaakt had en dat hij die buiten het huis moest houden. In vele heksenprocessen komen beschuldigingen voor tegen vroedvrouwen die beschuldigd werden de kwade hand te hebben in vormen van onheil. (2)

Ook werden zij verdacht bij een geboorte van een kind met de helm, deze te gappen omdat deze helm geluk bijbracht. (3)

De relatie vroedvrouw-moeder is deze van een nauw contact en het is niet verwonderlijk dat met het kraambed de taak van de vroedvrouw niet is afgehandeld en dat zij verder in het gezin optrad als raadgeefster en het kind regelmatig kwam bezoeken. Het was ook de vroedvrouw die het kind te kerke droeg bij de kerkgang van de moeder. De boerinnen woonden soms ver van de dorpskom, zij hadden veel werk en konden zich niet altijd vrij maken om naar de raadpleging te gaan, vandaar het dankbaar succes van de vroedvrouw-bezoekster.

Volkse dankbetuiging viel de vroedvrouw Augusta De Schampelaere te beurt naar aanleiding van haar vijftigjarig ambtsjubileum. Zij was geboren te Vurste op 30 mei 1853 en overleed te Munte op 6 december 1938. Zij kreeg beroepsopleiding te Ellezelles en naast haar beroep van vroedvrouw baatte zij een herberg uit.

Bij het uitoefenen van haar beroep als vroedvrouw kwam zij voor gevallen te staan waar heel wat van haar inzet werd gevraagd; zo verrichtte zij eens een verlossing ten huize te Schelderode terwijl terzelfde tijd bij de geboorte van zijn kind de vader aan typhus kwam te overlijden.

Van dit voorval getuigt de huldebrief van 5 augustus 1923 geschreven door de familie Van Wittenberghe-Vercruyssen en waarvan wij een uittreksel laten volgen : ... *Een enkel feit, onder honderden wil ik op dit oogenblik aanhalen. In Schelderode werd uwe hulp ingeroepen bij de vrouw Van De Mergel woning waar vreeselijk typhus heerschte. Onbevreesd, niets dan uw plicht beseffende, trok Gij er heen, volbracht er op voorbeeldige wijze uw taak, op het oogenblik dat de man door typhus aangetast in eene naburige kamer den laatsten adem uitblies....*

(2) Vorwahl, H. : *Deutsche Volksmedizin in vergangenheit und gegenwart.* in *Studien zur religiösen Volkskunde.* Abt.B, H9 Dresden 1939,3-48

(3) Het Volk, dagblad, Gent, 17 aug. 1977, *Randkrant*, Met de Helm geboren.

Uitg. Latoir — Scheldewindeke

Afb. 1. Woning op de hoek van de Hundelgemsesteenweg en Bliest

De briefkaart (in deze streek als postkaart betiteld) bevat de naam van een « wijk », maar toont slechts een vijftal huizen. Links de herberg met opschrift A LA BELLE VUE CHEZ Vve DE SUTTER, langs de voorzijde, langs de straatkant DE SUTTER DEN SLACHTER. Op een Vlaams landelijke gemeente luidt de titel half in het Frans. Typisch voor de tijd. In de deuropening staat de vroedvrouw met een reeks kinderen. Onder hen bevinden zich twee van haar kinderen, waarvan een ook vroedvrouw geworden is. We merken onmiddellijk de lage huizen op, met een eerste povere poging in de herberg om licht en lucht te verstrekken voor de slaapkamers. Voor de andere woningen geldt het een eenvoudige woonst zonder streven naar verdieping. De weg vertoont in de verste verte geen gelijkenis met thans. De verbouwde herberg is nu een slagerij. Langs de weg op de achtergrond bemerken we klaarblijkelijk jonge populieren.

In dezelfde tijd getuigt een brief van Pol Stockman uit Munte voor de talrijke succesvolle verlossingen en vooral voor de gewaagde ingreep van de keizersnede die zou blijken door haar uitgevoerd te zijn geweest ten huize van een barende te Schelderode, een ingreep die zelden in onze gewesten door een vroedvrouw werd uitgevoerd. Wij laten hier het uittreksel van die brief ons terhand gesteld door de kleindochter mevrouw De Corte-Baele uit Bottelare, ter bevestiging volgen : ...*Nooit of nooit hebt Gij door uwe schuld, een misvallen kinderbed gehad. Zelfs in de moeilijkste gevallen wist gij U uit den slag te trekken om desnoods kind of moeder te redden. Hiervan hebt Gij een klaar bewijs gegeven te Schelderode, alwaar Gij de Keyzersnede met den besten uitval hebt toegepast. Ja, terecht moogt Gij door dezen «Troosteres der Vrouwen» genoemd worden...*

In 1902 werd vroedvrouw De Schampelaere voor haar diensten aan de volksgezondheid door de Koning vereremerkt.

Op 5 augustus 1923 werd De Schampelaere te Munte door de hele gemeente plechtig gevierd. Alle huizen te Munte en ook te Bottelare waren prachtig versierd met vlaggen en guirlandes. Verschillende praalbogen waren opgericht die de wensen van diverse wijkbewoners vertolkten. Bijna boven iedere deur waren met bloemen versierde jaarschriften aangebracht. Op het dorpsplein te Bottelare vormde zich een stoet die hoofdzakelijk bestond uit een groot zeeschip, kinderschip genaamd.

Het volksgeloof dat kinderen over het water met het schip gebracht worden, stamt uit de mytologie. Het water is de levensbron en is levensschenker; deze gedachte heeft het volk steeds bezig gehouden. Er zijn streken waar bijna elk dorp zijn z.g. «kinderwater» heeft, uit een nabijgelegen stromende beek of een stilstaand water. Het zijn bronnen die in het heemdorp van de vroedvrouw liggen. In de diepte van deze kinderbronnen is er een bronnenkamertje waar vrouw Holda of Maria de kleinen beschermt en zo zien wij hoe het heidense hier zich met het kristelijke vermengt. In sommige streken van Friesland doet de kraamvrouw een woudreis om de kinderen te halen in een bootje met een wit zeiltje. Te Hekelgem gaan de kinderen kijken in het «kluizeputteken» om te zien of er geen kindje in ligt. (4)

De Deense sagen van de Hallingkinderen die uit de diepte der zee komen en de kinderen uit het zoutwater, zijn in verband te brengen met de waterputtensage. (5)

Niet alleen bij ons vinden wij verhalen waarbij men kinderen van het schip haalt, ook in Duitsland treft men die aan. (6)

In de stoet te Bottelare bewonderde men ook een monstergrote wieg op een fiets gebouwd, versierd met bloemen. De fietsklub van Bottelare had voor deze attractie gezorgd. Aan de versiering van de wieg werd vroeger en thans nog veel aandacht besteed; vroeger gebeurde dit meestal onder grote belangstelling van de buurvrouwen terwijl de praatjes en voorspellingen hun gang gingen. In sommige streken van Zwitserland staken de vroedvrouwen een stukje placenta (moederkoek) in de wieg als voorbehoedsmiddel tegen kinderziekten. (7)

(4) Moederschapszorg. Roermond XV (1936) 134

(5) idem

(6) ibidem

(7) C. Müller : *Volksmedizinische geburtshilfliche Aufzeichnungen aus den Lötschental*. Neue Folge Band 3, Hans Huber, Bern 1968, blz. 107.

De derde groep in de stoet was de uitbeelding van een kind dat ten doop werd gehouden door een vroedvrouw en waarbij de peter en de meter aan de kijkers en vooral kinderen doopsuiker wierpen. Rond doopgebruiken en doopsuiker is er in de volkskundige literatuur heel wat verschenen; het geven van doopsuiker wordt in verband gebracht met de mytologie; de schikgodinnen geven het kind een gift mede voor de andere kinderen. (8)

Andere uitbeeldingen in de stoet ter gelegenheid van de vroedvrouw, waren voedsters en verzorgsters, groepen kleine kinderen die met een pop speelden en wiegen met slapende kinderen. De klimax was het opstappen van het eerste en laatste kind dat de jubilarisse had helpen ter wereld brengen. De wagens in deze optocht vormden veelal een uitbeelding van de plaatselijke beroepen en van de vereniging van de Oostvlaamse vroedvrouwen. Het slot van de stoet werd gevormd door een koets waarin de jubilarisse met burgemeester en schepenen plaats nam. Om 15 u. kwam de stoet aan de «Zink» aan waar deze buurtschap haar gelukwensen aanbood, al zingende trok men dan verder naar het gemeentehuis waar de fanfare «De Scheldegale» van Merelbeke zich bij de feestvierenden voegde. Na de geplogenheden in het raadhuis van Munte ging de tocht verder naar de Biest en Molenhoek, wijken van Munte waar de gevierde allerlei geschenken werden aangeboden.

Uit de rede van de Burgemeester dient vooral onderstreept de beroepsbekwaamheid, de zelfverloochening en de inzet van de gevierde in dienst van armen en voornamelijk bij de gevallen van besmettelijke ziekten. Dit thema is ook herhaalde malen terug te vinden in de huldebrieven en huldetoespraken van buurtvrouwen als deze van de Groenstraat te Munte uitgesproken door Majella Vercruyssen namens de huismoeders. De opgeëisten bij monde van Kamiel Eeckhout deden ook hun best om met lovende woorden hulde te brengen : «...Voor niets hebt Gij U nooit te goed bevonden : kuischen, schuren, koken, wasschen, dit alles wist gij in den nood te verrichten wanneer Gij U bij arme of hulpbehoevende huishoudens bevondt ...» en verder : «... Trouwens, ziekelijken, kreupelen of melaatschen wist Gij ten allentijde door uwe schrandere kennissen te helpen verzorgen; de stervenden te vertroosten, hunne pijnen door allerlei middelen te verzachten en des gevallend, wanneer zij hunne oogen kwamen te sluiten, het lijk met eerbied af te leggen ...»

Aan de volkse vreugde en dankbetuigingen ten overstaan van de gevierde dorpsvroedvrouw kwam geen einde, als getuigenis van volkse poëzie laten

(8) K.C. Peeters : *Eigen Aard*, 2^e druk, Antwerpen 1946, 459.

Nu komen wij met dubbele talen
Bij klokkenspel en vreugde schallen
In dank en liefdekring te gaan
Nu treedt de vreugde ten top gestegen
Het volk u met geschenken tegen
Op 't Jubelfeest van vijftig jaar.

Het lied dat men in de stoet zong, was geschreven door Hendrik
Muyldermans en op muziek gezet door toondichter Emiel hullebroeck, de
titel luidde «De Ooievaar».

I

Ze zitten saam bij 't wiegskén
Gevoerd met blauw satijn,
Zijn blikken in haar blikken,
Haar handjes in de zijn.
Ze spreken reeds vol liefde
Van 't kindje, fris en zacht
Bij d'ooievaar besproken
En dagelijks verwacht.
Het zal, zegt het vrouwken met lachend gezicht,
Een jongentje wezen, het aardige wicht;
Als vader zal 't heten, het kindeken zoet,
Als hij zal 't eens wezen neerstig en goed. (bis)

II

Daar buiten klinkt het blijde,
't Geroep van d'ooievaar :
De winter is verdwenen,
De lieve lente is daar.
En binnen wenkt de man nu
Zijn vrouwken jong en blond,
En zegt : Geliefde, luister
Wat de ooievaar verkondt :
Een meisje zal 't wezen en 't kindeken fijn
Zal, even als moeder, een rozeken zijn;
Lijk moeder zal 't heten, en wordt ene vrouw,
Als zij zo gediensig, zo minzaam en trouw. (bis)

III

Had de ooievaar geluisterd
Daar buiten bij de woon ?
Hij lei dien nacht in 't wiegskén
Een dochter en een zoon.
Zo gaf de fijne vogel
Aan man en vrouw hun zin
En vloog dan lachend weder
De hoge wolken in.
De kinderkens kregen van de ouders de naam,

Afb. 2 - Vroedvrouw Mevr. Augusta De Schamphelare (familiefoto)

Op de keerzijde van de foto lezen we :

Nederbrakel, den 5/1/1933

Onze beste gelukwensen aan tante Augusta. Nog vele jaren wenschen wij u te genieten van eene gezondheid zoals die welke gij uitstraalt in de Koets op de keerzijde (photo genomen door Irène De Schamphelaere op haar 50e Jubilé) (Heden te Nederbrakel vergroot door Anna De Schamphelaere)

Anna, Isidoor en Fernand Marquiny

wij hier een huldedicht van Jeanne De Zutter letterlijk volgen :

De klokken zingen op den toren
En laten 't volk ter verte hooren
Dat gansch het dorp in feest hier staat
Geen oogen die niet blijde blinken
Geen stemmen die niet luide klinken
Geen hertje dat niet lichter slaat.

En klok en zang en spel en vreugden
't Viert al de werken en de deugden
Van eene vrouw door elk bemind
Die vrouw mag ik mijn tante noemen
Wat ben ik blij u te hooren roemen
'k Ben opgeruimd en welgezind.

Ze groeiden en speelden gezellig tezaam;
En de ooievaar kwam wel in 't huizeken weer,
Maar lei in het wiegsken geen tweeling meer.(bis)

De ooievaar is bij de meeste Europese volkeren de kinderbrenger bij uitstek. In verband met het water haalt hij met zijn snavel de peutertjes uit de zee, vijvers of moerassen. Men heeft de ooievaar wel eens ten onrechte wegens zijn rode poten, met de bliksemgod «Donar» in verband gebracht. In Oost-Pruisen is hij de heilige vogel die de kinderen niet alleen uit de vijvers, maar uit stenen in de zee haalt en deze via de schoorsteen in huis brengt en de moeders in het been bijt.

De feestelijkheid rond het jubileum van de vroedvrouw De Schamphe-laere was een volkse uiting, de weerspiegeling van zeden en gebruiken in de voorbije twintiger jaren, een brok volksleven van dorpse verbondenheid. De herkomstplaatsen van de kinderen is in de volkskundige literatuur niet alleen het water, maar ook een boom in het woud of een steen in het gebergte; de aanbrengrer is meestal het schip en de ooievaar. Al deze elementen vormen een dankbare stof tot volkskundig onderzoek die samenvalt met het beroep van dorpsvroedvrouw en waarover nog heel wat te zanten valt.

A.G. Homblé, G.C.S.J.

Boekbespreking

Jos GHYSENS, Karel BAERT, Frans WAUTERS, Fons SINGELIJN. Aalst *karnaval*. Uitg. Veys, Tielt, 1975, 230, 125 ill., menige in kleurendruk, 38 getekende portretten op de binnenzijde van de kaft en eerste binnen- en laatste buitenblad.

De titel van een boek vormt vaak een probleem. Hij vertolkt zoveel mogelijk. Hier klopt dat : een inwoner van Aalst vereenzelvigd zich vaak met carnaval, niet in een vertoon en beleven van drie dolle dagen, maar in een weven van alle mogelijke voorbereidingen en navieringen. Hier rijst een raadsel voor de auteurs : *redactie* : Jos Ghysens en Karel Baert, *bijdragen* Frans Wauters, *medewerking* Fons Singelij. Duidanige opgave getuigt op zichzelf reeds van een karnavaleske geest.

In feite heeft heel Aalst aan het boek geschreven, door rechtstreeks en onrechtstreeks dokumentatie te verstrekken. Naast de vastenavond van de middeleeuwen tot de 18^e en in de 19^e eeuw krijgen we uitvoerig het moderne carnaval van het begin van de eeuw tot thans. Karnavalverenigingen en een Liedjesboek met 41 liederen vullen een apart hoofdstuk, wat bewijst hoe de samenstellers het volkskundig belang daarvan inzien. De hedendaagse Karnavalviering ontleedt uitvoerig het feest in de breedte en diepte

van na wereldoorlog II, een weergaloos dag- en jaarboek van een stad voor feest en geestesgesteltnis, maar een logboek om te ontdekken hoe vernuftige spuiters reageren op lokale, nationale en internationale gebeurtenissen. Daar is studiemateriaal voor menige wetenschap voorhanden. Een heerlijk en leerrijk studie-, kijk-

en lachboek. Aalst lacht en lolt jaarlijks drie dagen, met lange voorbereiding en een gouden nasmaak. Dat boek gunt u de kans menig uur mede te leven met hun festijnen, mild en wild (1)

Renaat van der Linden

Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische Registers op Tijdschriften. Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven, onder leiding van Prof. Dr. K.C. Peeters. Deel XXII. Tijdschriften uit Frans Vlaanderen (1800-1960) door Lic. J.P. Lippinois. Centrum voor Studie en Documentatie, Antwerpen, 1976, LI - 375. **Woord Vooraf** door André Demedts.

Nederland strekt zich uit van Friesland tot Frans-Vlaanderen. Het betekent een belangrijk werkinstrument, dat een bibliografische reeks in Vlaanderen ook Frans-Vlaanderen bestrijkt. André Demedts wijst er terecht op, dat vele documentaire gegevens over Nederland in Frankrijk onbenuttigd blijven, vermits tijdschriften en bladen waarin ze verschenen, in geen enkele bibliotheek voorhanden zijn en bij schaarse verzamelaars in min of meer volledige kollekties berusten.

De volkskundigen beleven hier een buitenkans. J.P. Lippinois heeft eenentwintig tijdschriften geëxcerpeerd, met uitsluiting van geïllustreerde en andere dag- en weekbladen en andere publikaties, die geen belang bieden voor de studie van het volksleven. Bij de opstelling van de steekkaarten huldigde hij niet de kritisch-analytische opgave als dusdanig, maar heeft die verder doorgedreven door de inhoud en de waarde van bijdragen (waarover twijfel zou ontstaan) te omlijnen, d.w.z. na de auteursnaam en titelopgave volgt veelal een uitvoerige inhoudsopgave, gebeurlijk de samenvatting met zo nodig kritische beschouwingen. Hij heeft deze samenvatting en toevoegingen in het Frans gesteld en verdedigt deze houding. De namen der steden en dorpen uit Frans-Vlaanderen zijn in het Nederlands vertaald. Vooraan vindt u de lijst met Frans-Vlaamse eigennamen (in hoofdzaak plaatsnamen) die afwijken van de

Nederlandse benaming (38). Alleen bijdragen i.v.m. gegevens voor de Nederlandse volkskunde zijn belicht. Waalse liederen bv. zijn niet opgenomen.

Een dertigtal bladzijden behandelen de Geschiedenis en Bibliografische Gegevens van de tijdschriften. Het zou de moeite lonen te ontleden, hoe menigmaal het woord Flandre of Flamand in de titel voorkomt (10x), hoe Rijsel tienmaal de redactieplaats betekent, hoe Revue du Nord in 1920 te Brussel gedrukt wordt, Revue de Flandre in 1846 te Gent (bij P. Van Hifte), Annales du Comité Flamand de France in 1853 en in 1856 te Gent (bij Vanackere en Hosten). Dusdanige verklaring zou ons te ver leiden. De talrijke mededelingen in deze publikatie bieden de mogelijkheid Frans-Vlaanderen afzonderlijk onder ogen te nemen, en eveneens langs een vergelijking met andere gewesten, of als specifieke bronopgave voor andere steden en dorpen. Een onmiddelijk voorbeeld. De **typische individuen** onder nr VII B bieden U de Gamin van Rijsel, de reuzen her en der, maar tegelijk de **Portretten** van enkele typen in **Brusselse herbergen** en daarnaast de **Draak van het belfort te Gent** (nr 1469 en 1471). Wie zou vermoeden, dat een bijdrage in de Archives Historiques et Littéraires du Nord de la France et du Midi de la Belgique u in 1838 een bericht verstrekken over de draak uit de Arteveldestad ? **Den sot** hoort thuis in het kaartspel (nr 1471) en verwijst in 1860

(1) Zie eveneens : *Karnaval Aalst. Een boek om te genieten.* Nieuw Aalsters Magazine. Onafhankelijk Regionaal Maandblad, Aalst, febr. 1976, 12-13.

naar een verre oorsprong, aangetroffen in de Vlaamse taal.

Lied en drank ontdekken we tegelijk in La bière flamande (nr 2393) in Le Beffroi de Flandre van 1921

Het ligt voor de hand, dat vooraanstaande figuren als Ed. De Coussemaker (1805-1876) te voorschijn treden in velerlei aspecten van de volkskunde, en niet van het lied alleen.

Een ander aspect wordt het, wanneer we bij de medewerkers van de Torrewachter (Bijblad van Lion de Flandre - Leesblad voor Zuid-Vlaanderen - Maandblad voor de Vlamingen van Frankrijk) in 1934 Gabr. Celis opmerken, toenmalig bestuurslid van onze Bond.

De beoefening en studiedagen der volkskunde verrassen langs de berichtgeving : Le «**Vlaamsch Verbond**» et la **Protection du fol-**

lore Flamand (achtste Vlaams Kongres...) nr 64, in Lion de Flandre van 1931 en hetzelfde tijdschrift publiceert in dezelfde jaargang, nr 65, Notes de Folklore Flamand (De plaats daarvan in de «Journées d'Art Religieux», en in «Radio Paris»!)

Deze enkele aanhalingen leveren het zoveelste onomstootbaar bewijs welke belangrijke bron wij kunnen aanboren, langs de Nederlandse Volkskundige Bibliografie, voor menigeen in het algemeen en voor vorsers in hun specifiek vak, en hoe wij in dit geval de rijkdom van ons volksleven ontdekken en ontmoeten over de rijksgrenzen heen. Een zoveelste eresaluut aan Prof. Dr. K.C. Peeters en zijn ex-student J.P. Lippinois.

Renaat van der Linden.

Nederlandse Volkskundige Bibliografie. Systematische Registers op Tijdschriften.

Reeks werken en Gelegenheidsuitgaven, onder leiding van Prof. Dr. K.C. Peeters.

Deel XXIII. *Vier Bibliografische Tijdschriften* (1903-1960) door Lic. R. Goossens. Centrum voor Studie en Documentatie, Antwerpen, 1976, XVIII - 405.

Voor de eerste maal treden vier bibliografische tijdschriften tegelijk aan : 1. **Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen - Het Boek** (1903-1960); 2. **Boekengids - Boeken oogst** (1923-1960); 3. **Paginae Bibliographicae** (1926-29); 4. **Bibliogids** (1945-1950).

Bibliofielen zijn specialisten. Dezen nemen nr 1 van de reeks van 1903 tot 1911 in hoofdzaak in beslag; daarna komt de volkskunde slechts aan bod, voor zover ze rechtstreeks verband houdt met het boekwezen. De vier redakteurs stelden weinig belang in volksleven. Nummer 2 wil een wegwijzer wezen voor katholieke boekerijen en naast andere waarden ook zedelijke waarde een publikatie aangeven. In dit kader hebben Floris Van der Mueren (1890-1966) en Floris Prims (1882-1954) belang, de eerste door de meeste bijdragen over muziek, ook waar die een volkskundige waarde uitstraalde, de tweede door zijn bijdragen over werken met historisch karakter, die zeer dikwijls volkskundig belangrijk zijn.

Paginae Bibliographicae verscheen in vier talen, was zo opgevat, dat een boek of artikel

besproken werd in de taal waarin het geschreven werd, en bracht verslag over artikelen, boeken en verhandelingen op het gebied van elf vakken, in ons land, over ons land of in het buitenland verschijnend. Nr 1 van 10 jan. 1926 verstrekt in hoofdzaak de lijst van tijdschriften die geregeld besproken worden, en de adressen van de uitgevers. De inhoudsopgaven geschieden volgens een decimaal stelsel. Voor volkskunde behoorden de nrs :

39 . **Zeden, gebruiken, folklore.**

391. **Kleding, zorg voor het uiterlijke.**

392. **Geboorte. Huisvesting. Sexuele gewoonten.**

393. **Behandeling der doden. Wassen en begraven van lijken. Plechtigheden.**

394. **Sociale gewoonten.**

395. **Etiquette.**

396. **Positie en rechtstoestand der vrouw. Feminisme.**

Dit tijdschrift vond een verspreidingsgebied tot Tokio en New-York, d.i. in alle grote centra van de wereld. Volkskundig is het belangrijk, vermits volkskundigen mede-

werking leverden, o.a. G. Celis, L. Crick, R. Stijns, M. de Meyer. De centrale en belangrijke figuur, Willem van Eeghem (Brugge 1888) die als literair historicus werken met zijn specialiteit behandelde, betrok de volkskunde via de volksboeken in zijn besprekingen.

Bibliogids (1945-1950), onder de algemene leiding van een Antwerps journalist Jos Cels, belangrijk voor bibliografie, toneel en muziek, raakt de volkskundelangs de recensies, maar ook langs de medewerkers Ferdi

Milfred Fielder, *Plant Medicine and Folklore*, uitgeverij Winchester Press - New-York. s.d., 268, 187 ill.

Wij ontvingen een rijkelijk geïllustreerd boek over het gebruik van kruiden in de volksgeneeskunde en haar belang in de geneeskunst. De auteur bewijst aan de hand van wetenschappelijk onderzoek dat kruiden die in de volksgeneeskunde aan bod kwamen, daadwerkelijk tot genezing aanleiding gaven. Historische achtergronden over het gebruik van kruiden door het volk worden uitvoerig behandeld. Bij de opzoekingen van de betekenis van kruiden bij natuurvolken stelt het wetenschappelijk onderzoek vast dat vele kruiden de basiselementen van onze huidige farmaceutische preparaten bezitten. Niet alle planten die stammen uit grootmoeders tijd hebben wij kunnen onderzoeken, doch wel een groot leeuwenaandeel. Men kan het nut van vele van deze volkse kruiden niet uit de weg gaan en het onderzoek ervan gaat steeds verder. Een greep over de behandelde

van de Vijver, André Remi De Cnodder, Frans Verstreken.

Elk werk bevat licht een onverwacht punt inzake de volkskunde. Nr 37 (Bibliogids III ('47) 23-24 levert **Een onderhoud met de heer H.(enri) Lievens, tekenaar van «Eigen Aard»** : Hoe hij de volkskundige illustratie bij dat boek van K.C. Peeters verzorgde. Ook dat punt hoort tot het terrein van de volkskunde.

Renaat van der Linden.

onderwerpen zal u de schatrijke bron verduidelijken. Hoofdstukken handelen over kruidentoeëpassing bij wonden en parasitaire infecties; brandwonden; huidaandoeningen; hoofd- en keelpijn; maag- en darmstoringsen; nier- en blaasklachten; geboorteverwikkelingen en kinderziekten; rheumatisme; algemene stimulantia; enz. Een lijst van giftige kruiden, een rijkelijk gestoffeerde bibliografie en een register sluiten dit boek af.

Voor de volkskundigen komt het zeker waardevol aan, de gebruiken bij volkeren van een ander kontinent die wij als vergelijkingsmateriaal goed kunnen gebruiken, benaderen van een aantal planten die niet in onze gewesten worden gekweekt, doch door invoering tot de lagen van ons volk zijn doorgedrongen, is dit boek een zeer nuttige hulpbron die wij kunnen aanbevelen.

A.G. Homblé

Lucien DE SMET. Bijdrage tot de geschiedenis van de gemeente Balegem. Deel I.

Vanaf de Brabantse Omwenteling tot 1900. Aalter, 1977. Inleiding Marcel PIEN, burgemeester, Biografie door G. Waeytens, voorzitter Heemkring «Land van Rode».

Uitg. Heemkundige Genootschap van het Land van Rode. 1977, 192, 54 ill., 3 grafieken, 12 tabellen, 1 krt. 1820.

Het boek behandelt in hoofdzaak geschiedkundig materiaal, zoals de titel overigens aanduidt. Het ontstaan en de betekenis van de naam betrekken er dadelijk volkskunde

bij. In de algemene geschiedenis zijn tevens volkskundige elementen voorhanden : de hongersnood in 1841 en volgende jaren, de verplichting een nachtwacht op te richten

tegen dieven, de poging om de werkloosheid in te dijken door de weefnijverheid, de aan- en broodwinst in het kantwerk, en de school voor « Valenciense en Brusselse kant», de stokerijen met graanjenever, brouwerijen, wind- en watermolens, de steengroeven met een geding in 1671 tussen de baron van het Land van Rode en de steenhouders (?) van Balegem wegens ontginnen zonder toelating, doodsprentjes en foto's allerlei, enz. Folklore (waarom niet Volksleven) en Enkele merkwaardige Personen blz 171-184 raken rechtstreeks volkse geplogenheden als kermissen, spelen en liederen, Wijvenklopping, enz. «Dit historisch werk, geschreven en gegroeid uit

liefde en waardering voor zijn gemeente laat ons een kostbaar erfdeel na, waarvoor het toekomstige geslacht hem zal danken en eren», stipt G. Waeytens aan. De bewoners van Balegem zullen er het verleden en vele aanknopingspunten met het heden achterhalen. De auteur acht zich niet immer gebonden aan zijn tijdsgrens; de Balegemse steen bouwt en houwt op bepaalde plaatsen door tot in 1970. Jammer dat zet- en naamfouten het werk ontsieren, b.v. Dr. Th. Luykx (Luykx,6), Fiologenkring Zottegem (Filologenkring), Atlas van Poppaert (Poppe, 188).

Renaat van der Linden

Vlaanderen en de wereld

Brieven uit Amerika voor Geel

De studie van het volksleven in Vlaanderen is fel in het buitenland bekend geweest, toen Alfons de Cock in briefwisseling leefde met invloedrijke buitenlandse vorsers en prof. K.C. Peeters voorzitter was van S.I.E.F. (Société Internationale d' Ethnologie et de Folklore. - Bulletin of the International Society for Ethnology and Folklore. - Internationale Gesellschaft für Ethnologie und Volkskunde.)

Ons volksleven is menigmaal met het buitenland gesnoerd en verbonden, zonder dat we het beseffen en beklemtonen. Dit feit kunnen we regelmatig konstateren langs de volksdansgroepen bij voorbeeld. De bijdrage *Tatoeage alom en tatoeërders in Vlaanderen (huidige jaarg. p.2 - 17 wijst eveneens in die richting.)*

Een bijdrage i.v.m. Geel, een unicum in de psychiatrie. Mentale patiënten in de gemeenschap verstrekt voor ons een betekinsvolle en vërreikende alinea :

Vanaf 1850 wordt Geel een rijksinstelling. Gaandeweg verzwakt de band met de religieuze instanties en in de loop van de laatste dertig jaar verdwijnen de godsdienstige aspecten volkomen. De St.-Dimpnakerk, en de ziekenkamer, waar vroeger de zieken werden « overlezen », zien geen kliënt meer. Wel krijgt de pastoor nog regelmatig brieven om heilige missen te vragen voor het afsmeken van een genezing, maar deze brieven komen meestal uit het buitenland, voornamelijk uit de Verenigde Staten van Amerika. (1)

Het geldt op volkskundig vlak een belangrijke aanwijzing. De oorsprong en verklaring en verspreiding dienen we op te speuren en vast te leggen. Op velerlei vlakken liggen dusdanige sporen van ons volksleven. We dienen ze echter te zoeken en kommentaar te verstreken. Wie stuurt een ander sein en aansporing ?

Renaat van der Linden

(1) Prof. dr. Eugeen ROOSENS. *Amerikaans Deskundige : Het verleden van Geel is onze toekomst.* in Alumni Leuven. Driem. tijdschr. der Alumni K.U. Leuven. 9 (1978) maart, nr. 1, 7 - 9. Bijdrage i.v.m. zijn boek *Geel, een unicum...* De Nederlandsche Boekhandel, Kapellen, 1977, 177, en een wetenschappelijk onderzoek door prof. dr. Leo Srole van de Amerikaanse Columbia University, in 1969 tot 1974, onder de titel : « The Geel Family Care Research Project ».